

J A A P L O D E W I J K S

FRANCISCAANS

LEIDERSCHAP

ALS HET WASSEN

VAN ANDERMANS

VOETEN

Jaap Lodewijks

FRANCISCAANS
LEIDERSCHAP

Als het wassen van andermans voeten

Vijfde druk

Uitgeverij
Ten Have

Inhoud

Voorwoord bij de uitgave van 2011	11
Bij de vierde, herziene en uitgebreide druk	15
1. Inleiding	19
2. Het leven van Franciscus in een notendop	24
3. Franciscus als levenshouding	30
4. De schepping als relativering van leiderschap	42
5. Leiderschap en het afwezig (durven) zijn, oftewel het tijdelijke van leiderschap of het besef daarvan	45
6. De ontmoeting als centraal franciscaans thema	52
<i>De wolf van Gubbio, het verstaan van andermans taal</i>	53
<i>De sultan, het ontdekken van de andersdenkende</i>	56
<i>De paus, de omgang met de leider boven je</i>	58
<i>De broeders, als leider onder gelijken/professionals</i>	64
<i>De kus van de melaatse, de omgang met de behoeftige</i>	69
7. De verbindende werking van tegenspel en gehoorzaamheid	86
8. De last van het leiderschap	100
9. Woorden mij gegeven in de loop der jaren	111
<i>Er zijn</i>	111
<i>Vasten en schrijven</i>	112
<i>Ontvankelijk zijn</i>	113
<i>De orde handhaven</i>	114

10. Epiloog	116
11. Voor wie zich verder wil oriënteren	120
12. Het 'Zonnelied'	123

2. *Het leven van Franciscus in een notendop*

Franciscus van Assisi leefde in een roerige tijd, vol strijd tussen steden en gedurende economische voor- én tegenspoed. Het precieze jaartal van zijn geboorte is niet bekend, het is 1181 of 1182. Hij was de zoon van een rijke en ondernemende lakenkoopman uit Assisi, een stad in de provincie Umbrië, Italië. Franciscus was voorbestemd zijn vader op te volgen. Daarom hielp hij in zijn jonge jaren mee in de zaak. Reizen hoorde daarbij. In de overlevering wordt vermeld dat hij een jongeman als ieder ander was binnen zijn sociale groep: plezier maken en feesten, aandacht voor het andere geslacht, en nieuwsgierig en ondernemend. Ook nam hij deel aan de vele korte en langere oorlogen tussen de Italiaanse stadstaten die elkaar het licht in de ogen niet gunden en die voortdurend hun macht wilden uitbreiden.

Vanaf zijn twintigste jaar belandt hij in een identiteitscrisis – mede door een gevangenschap – die uitmondt in een bekeringsproces. Dat proces eindigt in de nu al door talloze generaties navertelde scène op het stadsplein van Assisi, waar hij voor het oog van zijn ouders en anderen zijn rijkeluiskleren uittrekt en zich steekt in een grauw kleed, met een stuk touw als riem. Hij wil leven als de armen – die hun plek hebben

onder aan de heuvels waarop Assisi ligt – en al rondtrekkend het woord van God verkondigen.

Hij volgt de roeping van de apostelen, zoals in de Bijbel staat beschreven: ‘Neem niets mee onderweg, geen beurs, geen reiszak, geen brood, geen geld en geen stok. In welk huis je ook binnengaat, eerst moet je zeggen: vrede aan dit huis.’

Aanvankelijk gaat hij in z'n eentje op pad, maar verschillende mannen voelen zich tot zijn roeping aangetrokken en sluiten zich bij hem aan. Heel bijzonder is dat zich rond 1211 ook een vrouw bij hem meldt: Clara (1193/1194-1253). Zij is een vrouw uit een adellijke familie, en op Palmzondag 1212 verlaat zij het ouderlijk huis om zich aan het leven van Franciscus toe te vertrouwen. Ze treffen elkaar in San Damiano, net buiten de stadsmuren van Assisi. Maar het is Clara niet vergund bij Franciscus te blijven, want alleenstaande, rondtrekkende vrouwen passen niet in het tijdsbeeld, en het is mede daarom een ronduit gevaarlijke situatie voor haar. Volgens de richtlijnen van de Rooms-Katholieke Kerk mogen mannelijke en vrouwelijke religieuzen niet samen onder één dak slapen, ook al was dat in dit geval de blote hemel. Om die reden restaureren de broeders een kerkje/klooster (in San Damiano) waarin Clara en andere vrouwen – zoals haar zuster Agnes – die zich bij haar hadden aangesloten, verblijven. Ze leiden daar een besloten en contemplatief leven. Ook Clara slaagt erin een eigen Regel erkend te krijgen van de paus. Franciscus en Clara houden regelmatig contact en zowel Franciscus als Clara heeft ‘de tijd’ overleefd. Zij is in onze tijd bijna net zo bekend als Franciscus, en ook over haar is veel geschreven.

Zoals Franciscus als kind en jongeling al ondernemend, nieuwsgierig, vasthoudend en koppig was, zo handelde hij ook toen hij rondtrekkend predikant en vredestichter werd. Op veel verhalen en gebeurtenissen kom ik terug in dit boek, omdat ze exemplarisch zijn voor wat wij met zijn erfenis zouden kunnen doen.

Het ondernemende blijkt uit zijn reizen naar bijvoorbeeld het Midden-Oosten, waar hij de sultan probeert te bewegen tot vredesgesprekken, en dat in het heetst van de kruistochten. Het nieuwsgierige in zijn karakter brengt hem bij mensen uit een bepaalde laag van de bevolking die hij in zijn vroegere leven nooit heeft kunnen ontmoeten. De manier waarop zij (moeten) leven raakt hem diep en hij ‘geeft’ hun zijn leven door hen te verzorgen en bij hen te verblijven.

Zijn vasthoudendheid en koppigheid blijken onder meer uit de manier waarop hij de paus weet te bewegen zijn orde – totaal afwijkend van de op macht en rijkdom gebaseerde roomse kerk – te erkennen en op die manier een status te geven binnen de gehele kerkelijke orde. Franciscus was niet van plan een sekte te stichten of een afsplitsing te forceren: daar wilde hij zijn energie niet aan besteden. Wat hij wilde was zijn eigen plekje binnen de kerk die toen nog – voor de goede orde – de enige kerk in Europa was.

Franciscus is dus geen leider geworden van een groep die al bestond – een groep die vond dat hij de beste papieren had om de dagelijkse gang van zaken te regelen en om de visie scherp te houden. Franciscus zette een individuele stap. Het was een stap die navolging kreeg, en zo kreeg hij het leiderschap erbij cadeau. Maar hij worstelde daarmee. Dat hij de leider moest zijn, hield hem af van zijn zoektocht naar God

en van de ontmoeting met mensen en dieren in de schepping. Maar hij nam wél zijn verantwoordelijkheid, en enig gevoel erbij had hij natuurlijk wél. Om die reden begon hij op een gegeven moment met het opstellen van regels. Het ging daarbij om afspraken die de broeders moesten nakomen. Voor de naleving ervan waren ze echter in hoge mate zelf verantwoordelijk.

Dat was niet een gemakkelijke zaak, want de broeders waren uiteraard wat betreft karakter en afkomst heel verschillend. Franciscus leed onder de verplichting dat allemaal in goede banen te leiden. Zeker toen de groep groeide en groeide. Want met die groei kwamen ook de verschillen in visie steeds duidelijker naar voren. Er waren broeders die ervoor pleitten de gewoontes van bestaande ordes over te nemen, weer anderen bleven vasthouden aan de simpele eenvoud die Franciscus voorstond.

Toen Franciscus nog in het Midden-Oosten was, kwam het broederlijke conflict in Italië tot een hoogtepunt. Franciscus keerde spoorlags terug en een van zijn besluiten was zich als ‘manager’ terug te trekken. Hij benoemde een medebroeder en vertrouweling tot zijn opvolger. Hij trok zich terug – dit gebeurde in het najaar van 1224 – om als kluizenaar op de berg La Verna verder te leven. Daarmee was hij als manager van het toneel verdwenen, maar hij bleef natuurlijk de charismatische leider van de groep die hij had gesticht.

Door zijn manier van leven, zijn toewijding aan ernstig zieke medemensen – zoals de melaatsen – verwaarloosde Franciscus zijn eigen gezondheid. Twee jaar nadat hij zich uit de broederschap had teruggetrokken, stierf hij. Uitgeput, bijna

blind, liggend tussen muizen en ongedierte, maar tijdens zijn ziekte nog in staat om dat indringende en wondermooie ‘Zonnelied’ te componeren. Een ode aan het leven, van een mens die gaat sterven. De tekst van het ‘Zonnelied’ is achter in het boek opgenomen.

Franciscus stierf aan de vooravond van 4 oktober. Die datum staat nu bekend als Werelddierendag. En vanwege het vermogen van Franciscus om met dieren te praten, is die dag ook met hem verbonden.

In 1228 werd Franciscus door paus Gregorius IX in Assisi heilig verklaard. Clara leefde toen nog. De paus heeft diverse pogingen gedaan de broeders en zusters ervan te overtuigen dat zij hun leven in armoede moesten verzachten en zich meer moesten voegen naar de regels van de kloosterordes die overal waren gesticht.

Clara heeft– tot aan haar dood in 1253 – consequent geweigerd zich bij bestaande ordes aan te sluiten. Ze wilde geen bezittingen. Toen zij begon met het leven in haar klooster had Franciscus regels opgesteld. Maar zij had dezelfde koppigheid en hetzelfde doorzettingsvermogen als hij: hardnekkig werkte zij aan een *eigen* Regel – geënt op die van Franciscus. Twee dagen voordat ze stierf, keurde de paus haar tekst goed.

Tot op de dag van vandaag is het gedachtegoed van zowel Franciscus als Clara springlevend, al is het natuurlijk een teken des tijds dat kloosterordes – zoals de kapucijnen – langzaam uitsterven. Dat geldt overigens voor West-Europa. In Azië, Afrika en Latijns-Amerika zijn nog veel volgelingen van Franciscus

te vinden. Ook Nederland telt nog diverse plekken – onder meer in Megen, Nijmegen, Velp, Den Bosch, Tilburg – waar mensen leven volgens de regels van Franciscus en Clara. Rondzwervende broeders zijn er allang niet meer. Misschien zijn die ‘zwerwers’ meer te vinden in het gewone maatschappelijke leven. Zwervers zoals ik, die rondsjouwen met Franciscus en Clara in het lijf, midden in een samenleving waarin ‘klassiek’ geloof steeds minder plek en ruimte krijgt. Een maatschappij waarin spiritualiteit alle kanten op waait en secularisatie en hedonisme de baas lijken te zijn. Zwervers zoals ik, die werken in op rendement gebaseerde ondernemingen, met mensen die niet per se bij elkaar zijn op basis van dezelfde maatschappelijke ideeën en opvattingen, maar die elkaar toevallig hebben ontmoet en die op basis daarvan gemiddeld acht uur per dag met elkaar optrekken. Zwervers zoals ik, die op basis van capaciteiten en toeval, leiding aan dit soort groepen mensen zijn gaan geven. Zwervers die hun hogere bazen zelden of niet zien – of slechts per oekaze ‘ontmoeten’ – omdat de economische ordes te groot en onoverzichtelijk zijn geworden. Zoals de kerk dat voor Franciscus vroeger ook moet zijn geweest, compleet met al zijn roddel en achterklap en strategische belangen. Toch bleef de man van Assisi daarbinnen stug zijn eigen weg en vrije ruimte zoeken.

Dat alles maakt Franciscus voor mij een inspirerende bondgenoot bij het leidinggeven binnen (grote) ondernemingen. Franciscus laat zien dat je altijd en overal je eigen sfeer kunt scheppen.

Hoe, dat zien we in het volgende hoofdstuk.